

O třetí kultuře v Pardubicích

Filozofie v Řecku pojednávala téměř o všem – o bozích, člověku, přírodě, společnosti, štěstí, spravedlnosti, o nebeských tělesech atd. Průnik do sféry božstev a všeobecného vlivu filozofie nastal v 1. polovině 6. století př. n. l. v Milétu, kde tzv. přírodní filozofové, Tháles, Anaximandros a Anaximénos, dali základ řeckému myšlení (a tím také moderní vědě) využitím matematických a geometrických znalostí Babylóňanů a dalších národů Předního východu, oprostěného od náboženského pozadí.

Současný německý filozof Odo Marquard (1928) tvrdí, že sféry dominance filozofie ubývaly s nárůstem vzdělanosti. S příchodem křesťanství si úvahy o Bohu, spásě a štěstí pro sebe vyhradila křesťan-

Petr Korunka, *Dvojštěrbinový experiment*, 2012, z cyklu *Idea univerzity*, komiks, kresba, počítačová grafika, tisk, 100 x 70 cm, text Filip Grygar

Pavel Korbička, *Interference*, 2010, z cyklu *Jiné interpretace*, světelná instalace, ocel, plech, neon, 300 x 200 cm

ská teologie. V 19. století přišla filozofie o svou kompetenci hovořit o sociální spravedlnosti a lidském štěstí, přisvojila si to politická praxe. Stejně tak v 19. století již nemohla hovořit o člověku a společnosti, protože tuto kompetenci si začaly nárokovat rodící se sociální vědy, především sociologie a antropologie. Řeč o přírodě si vyhradily vznikající empirické přírodní vědy, které začaly poskytovat užitečná a prospěšná poznání. Kumulace nových poznatků ve fyzice, chemii a zejména v biologii nastolila nová paradigma, což vedlo ke změně sociální a profesní skladby tvůrčích komunit, jež nabouraly tradiční rozdělení kultury na humanitní a uměleckou na straně jedné a na exaktní vědy na druhé. Josef Šmajš (1938) píše, že filozofie by se neměla přestávat jen jako intelektuální útěcha vzdělanců. Veřejnosti by měla nabídnout vizi, které by lidé rozuměli, a mohli tak prosazovat vlastní vůli. Přesto všechno britský vědec a spisovatel Charles Percy Snow (1905 – 1980) přednesl 7. 5. 1959 v Cambridge řeč na téma *Dvě kultury a vědecká revoluce*, v níž prezentoval fakt, že „intelektuální svět západní společnosti se rozštěpil na dvě kultury – na vědu (vědu) a humanitní obory (literáty, někdy označované jako intelektuály), kteří spolu nekomunikují.“ Jednou z příčin této absence komunikace by mohl být i specifický jazyk vědců, pro běžného občana (i filozofa) nesrozumitelný. Silný tvůrčí potenciál vědecké obce generoval volné seskupení lidí s talentem umělecké a vědecké tvořivosti, kteří začali zaplňovat komunikační propast mezi „lidmi slova“ a vědci, integrovat přírodní vědy s vědami sociálními a humanitními. Zrodila se osobitá intelektuální platforma zvaná „třetí kultura“. V roce 1995 John Brockman (1941) publikoval knihu *Třetí kultura*, v níž přináší náhledy 23 světově známých vědců, kteří se díky svým literárním danostem obracují k veřejnosti a seznamují ji se svými, často provokativními vědeckými myšlenkami. Nastává přímý dialog mezi vědci a veřejností. Co se tradičně nazývalo vědou, je dnes „veřejnou kulturou“... a „objevy vědy jsou jenom novou zprávou,“ napsal Brockman, „otec zakladatel“ třetí kultury. I čeští vědci se častěji vyjadřují k širším společenským a existenciálním otázkám a podle spisovatele Jáchyma Topola (1962) dokážou lépe než hermeneutičtí básníci „nasytit“ hlad lidí po duchovnu, tajemnu, ale i znalostech.

Ukazuje se, že vědecký talent je často spojen i s talentem uměleckým.

Pardubická nezisková organizace Uskupení Tesla o.s. – UTesla (viz At. č. 21/08, 14-15/09) působí ve městě, jež bylo po celé 20. století centrem chemického a elektrotechnického průmyslu, a dnes se proměňuje v univerzitní město. Tuto sociální a mentální změnu UTesla autenticky zachycuje posledních 8 let mezioborovým periskopem garantovaným interdisciplinárním složením členů uskupení z vědců, technologů, antropologů, umělců a programátorů. UTesla si třetí kulturu vzalo jako sebezáchovný fenomén 21. století, a možná i progresivní sociokulturní vizi, která opouští rozdělování tvůrčích lidí na věd-

Čestmír Suška, *Zakřivený časoprostor*, 2010, z cyklu *Jiné interpretace*, ocel, ø 120 cm. Foto UTesla, Pardubice (6x)

ce a umělce a usiluje o přemostění světů přírodních a humanitních věd. „My tvůrci algoritmu mezi těmito světy se stáváme třetí součástí, jež vede dialog s veřejností. Naše aktivity nejsou vykalulované, ale spontánně tvořivé a přináší veřejnosti srozumitelnější pohled na komplexitu světa,“ říkájí jeho členové. Některé výsledky jsou k vidění ve veřejném prostoru Fakulty chemickotechnologické, kde jsou vystavená díla inspirovaná vědou, vítězné práce z mezinárodní soutěže Immersion in the Science Worlds through Arts a umělecké instalace projektu *Idea univerzity*. Jedním z posledních projektů je *Idea univerzity* s cílem interdisciplinárně propojit v jedno těleso 7 fakult pardubické univerzity. UTesla v něm organizuje mezioborové semináře, workshopy s vědci, umělci a filozofy, vystavuje artefakty, jež jsou poté trvale instalovány v prostoru

univerzity jako symboly přemostění vědy a umění.

Podzimní konference s názvem *Třetí kultura* se konala 27. 11. 2013. Začala výstavou komiksů ke 100. výročí modelu atomu Nielse Bohra od výtvarníka Petra Korunky s texty filozofa Filipa Grygara. Následně sympozium *Exploze* představilo výsledky mapování tajemného a „zakázaného“ prostoru firmy Explosie a.s. v Pardubicích. Podíleli se na něm studenti Filozofické fakulty Univerzity Pardubice, Vysoké školy ekonomické v Praze a pražské Divadelní akademie múzického umění. Tento multilaterální projekt prezentoval film, antropologický výzkum a historii technologie v Explosii a.s. Byla to *Exploze* poznání skrz hluboký ponor do vědy a umění. Seminář ART & SCI poskytl prostor umělcům k prezentaci jejich tvorby realizované ve spolupráci s UTesla. Díla Pavla Kopřivy, Kurta Gebauera, Adolfa Lachmana, Ladislava Plíhala a dalších autorů překvapila svou výrazovou a tematickou škálou průniků světa racionality vědy a imaginace výtvarného umění jako možného přemostujícího oblouku mezi oborovým polem jednotlivých fakult a organického celku univerzity. Večerní panelová diskuse řešila některé zásadní teze spolupráce lidí vědy a umění i dalších humanitních disciplín jako například: *Lze dělat umění, které by bylo nezávislé na době?* – *Splynou věda, umění a technologie v jedno jako v přírodě?* – *Co je hlavní pobídkou spolupráce vědy a umění: domněnka prospěšnosti, obhajitelný důvod, výsledky pilotních projektů?* – *Jaká je povaha (kvalita, specifčnost), vědomosti (znalosti), myšlenky a metody získané spoluprací vědy a umění?* – *Nakolik se liší od „starých“, klasických znalostí?* – *Proč samotná věda a samotné umění neprodukuje stejnou kvalitu jako při jejich propojení?*

A malá poznámka na závěr. UTesla v Pardubicích vnímá problémy doby a hledá řešení v kreativní rovině a v rozvoji kritického myšlení. Skupina nadšených rozhybe město i zdejší Univerzitu k hledání východisek. Když jsem se ptal akademiků a profesora jedné umělecké vysoké školy v Praze, co vědí o třetí kultuře, přiznali že NIC! Nic nevěděli i jeden pozvaný zahraniční přednášející na Kolo-kviu o výtvarném umění 90. let. Dokonce mi položil otázku, zda by to vědět měl!

Michal Giboda

Veronika Doučliková, *Ing je King*, 2012, z cyklu *Algoritmus Evolution*, instalace, text, mixed media, 200 x 40 x 40 cm

Lucie Farářová, *Jeden svět*, 2010, z cyklu *Chemical Agents*, textil, technická pěna, ø 80 cm

Alexandra Prokopová, *Schödingerova kočka*, 2012, z cyklu *Jiné interpretace*, objekt v. 170 cm, ø 70 cm, SiO₂, Al₂O₃, Fe₂O₃, TiO₂, video, 00:01:30, text

recenze publikace

Vidět věděním – vědět viděním

Jen u mála současných výtvarných umělců je přítomné tak úzké sepětí diskurzu s výtvarným dílem jako u Františka Lesáka (1943, Praha). Věda je nejen horizontem jeho umění, ale umění samo přímo nabývá specificky vědeckého charakteru, aniž by přestalo být uměním. Také proto je vydaný soubor jeho teoretických textů logickým vyústěním a zároveň stálým doprovodem jeho výtvarného úsilí. Pojmově i věcně promyšlené texty, učleněné do 5 okruhů (*Poznámky k vlastním pracím*, *Portrétování jako popis činnosti*, *O příčinách tvaru*, *Osobní poznámky a Úvahy o prostoru*), však nejsou jen pandánem výtvarného díla, ale autonomním vyjádřením témat, jimiž se autor zabývá. Významný rakouský umělec František Lesák se tedy po reprezentativní výstavě v Národní galerii v Praze roku 1997 (viz At. č. 26/97) představuje také jako autor vytříbených textů.

Úzké propojení vědy a umění vtiskuje jeho dílu téměř exaktní charakter. Uměním reflektuje vědu a věda se zase zmocňuje umění způsobem, který je nový a jinde a jindy nevídaný. S tím souvisí okolnost, že spojovacím článkem výtvarného díla a textů Františka Lesáka je přesnost a přisnost. Přesnost jako způsob jak se dobrat pregnance tvaru a pojmu a přisnost jako metoda a kritérium zároveň. Odtud zásadní význam měření a porovnávání v Lesákově umění. Autorovým častým tématem je rovněž prostor, který nabývá v jeho textech i výtvarných pracích značně různorodou a přesto konsekventně souvislou podobu. Prostor je konstituován „prostřednictvím těla“ (*Zážitek písku*, 1972), v jiné modalitě je místem, které je určeno činností, jež se v něm odehrávají (*Prostory povětí*, 2007).

Obálka publikace František Lesák, *....vidím jen to, co vím*“, *Archa*, Zlín 2013. 201 s., obr. – edice ARCHAars, sv. 1

Nejdůležitější charakteristikou jeho díla je ztotožnění vidění a vědění. Nejde jen o navázání na staletou gnozeologickou tradici spojující vědění s viděním, jde především o charakter Lesákovy výtvarného díla, jež je založené na řešení vědeckých a filozofických otázek ryze výtvarnými prostředky. Identita vidění a vědění, kterou bychom mohli vidět za Lesákovou devízou „Vidím jen to, co vím,“ však neznamená, že by se obě oblasti překrývaly. Právě naopak, k tomu, co vidí, se dobírá například měřením, jako jedním z prostředků ověřování totožnosti, podobnosti či rozdílnosti. Měření, tedy vědění prostřednictvím po-

rovnávání, upřesňuje své vidění a to zase koriguje vědění. Vidění je vždy užší a zároveň v jiných ohledech širší oblast než vědění a vice versa. Text „Maluji jen to, co vidím“ – „Vidím jen to, co vím“ je nejen komentářem k instalaci *Ráno – Poledne – Večer*, ale také precizní analýzou otázek kolem souvislosti mezi optickým děním a tvorbou.

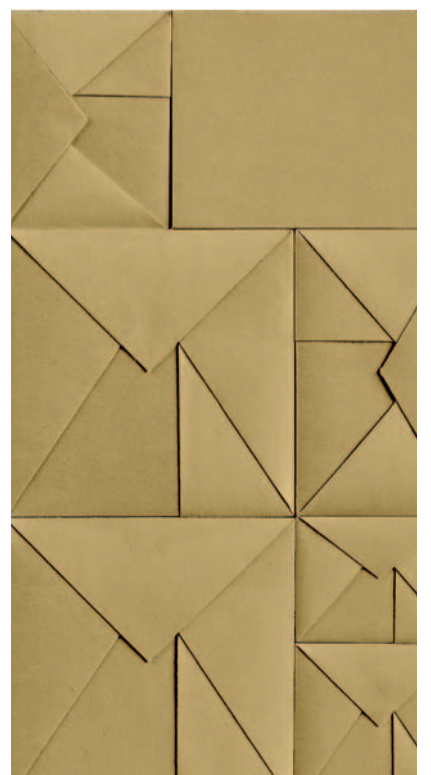
Texty Františka Lesáka jsou poučené společenskovědními díly a filozofickými texty, jak je patrné nejen z poznámkového aparátu, z přímých i nepřímých citací, ale především ze způsobu uchopování témat. Konceptuální znamená v umělcově tvorbě vázané na pojem a pojem je dlužno u něho chápat jako obrazové či/a slovně fixovaný soubor vztahů, který zkoumá. Autor ve svém výtvarném díle i v textech vychází od přesně stanoveného rozvrhu – konceptu, jenž pak rozvíjí vývojem tvaru nebo úvah. Soubor vydaných textů tak nejen ukazuje dosud méně známou, verbální stránku autorovy umělecké činnosti, ale také vrhá nové světlo na pojmové aspekty jeho výtvarného díla. Všechny či téměř všechny Lesákovy texty shromážděné v tomto svazku jsou na jednu stranu analytické v Kantově smyslu (*Kritik der reinen Vernunft*), tudíž že predikát rozvíjí to, co je obsaženo v subjektu, na druhou stranu syntetické, když sdělují to, co není obsaženo v subjektu. Objasňujícími, tedy analytickými, soudy rozčleňuje František Lesák původní pojem na jeho prvky – prostor, totožnost vidění = vědění, preciznost, přisnost. Rozšiřujícími, tedy syntetickými, pak vytežuje svoji zkušenost – *Poznámky k Zážitku písku* jako popis prostorové zkušenosti. Jsou to dva póly, mezi nimiž texty oscilují. Jinými slovy Lesákovy texty jsou jako texty výtvarného umělce origi-

nální v tom, že nejsou vázány jen na umělcovu (převážně vizuální) zkušenost, protože mají i svou nezanedbatelnou a dokonce i meritorní spekulativní dimenzi (*Od poloprázdného ke zpola plnému*, *Autorita struktury či Nauka o barvě*). To se netýká jen jeho textů, ale i výtvarného díla, i tam nacházíme jak „objasňující“ roviny rozčleňující zkoumaný pojem (například identitu, vnímání, měření) na mnohost jeho projevů, tak „rozšiřující“ přidávající k dále již nevyvětlovanému pojmu prvky, jež v něm nejsou obsaženy (*Prostory a prostůrky*). Lesákovy texty tedy přes všechnu tematickou různorodost gravitují kolem několika klíčových pojmů – preciznost a s ní spjaté měření, vnitřní spjatost vědění s viděním, prostor. Zcela zásadním je však Lesákovy gnozeologické východisko, jež je převrácením Monetova „Je peins ce que je vois (...)“ – „Maluji to, co vidím“. Zní: „Vidím jen to, co vím.“ Vidění je zde úzce vázáno na vědění, jazykově filialní jsou oba pojmy jak v řečtině εἶδεν – οἶδα (víím, znám), tak v češtině. František Lesák svou gnozeologickou pozici říká, vidět mohou pouze to, co prošlo svým vědomím jako poznávací akt, vidění není jen smyslově-optický proces, ale rovněž kognitivní, smysly jsou vázány na poznávání. Možno říci s Kantem, že „Myšlenky bez obsahu jsou prázdné, názory bez pojmů jsou slepé.“ Respektive je to sepětí „základních dvou zdrojů myslí“, receptivity dojmů, jímž Kant míní „mohutnost přijímat představy“ a spontaneity pojmů, jíž míní „mohutnost poznávat prostřednictvím těchto představ“. Místo receptivity dojmů bychom však měli hovořit o perceptivitě, o vnímání jako způsobu utváření věcí, jež vstupují do našeho čítí. Tento výchozí bod Lesákovy tvorby dosvědčuje jak jeho výtvarné dílo, tak texty. Hovoří, zejména ve *Věrnosti textu*, o protokolu, což je způsob záznamu vnímání. K vnímání patří jeho záznam, tedy protokol, vnímání je souběžnou fází vědění.

Tato „mohutnost přijímat představy“ není recepce, ale percepce, přetvářením toho, jak se nám věci ve vjemech podávají.

Soubor textů Františka Lesáka tedy není nějakým volným doplňkem k jeho výtvarné tvorbě, ale je integrální součástí jeho díla celkově, je s tím výtvarným propojen více, než by nasvědčovala oddělená existence souboru jeho výtvarných prací a souhrnu jeho textů přístupného nyní v češtině. Přesnost a přisnost jeho díla znamená vysokou intelektuální náročnost, (nejen) již se řadí mezi významné světové umělce.

Michal Janata

František Lesák, *Socha z balíků*, 2002, dřevo, pigmentový tisk, 32 x 18,5 x 18,5 cm. Foto archiv autora